

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

MEGJELENT

AZ AMERIKAI IRODALOM ÉS IRODALOMTUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA MAGYARORSZÁGON 2000-IG

című háromkötetes, bibliográfiai
kézikönyv

Vadon Lehel, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszéke professzorának munkája leltárba veszi a magyar periodikumokban és könyvekben megjelent, amerikai szerzőktől származó alkotásokat és az amerikai irodalomra vonatkozó tanulmányokat, esszéket, recenziókat, újságcikkeket és egyéb közleményeket. Az összeállító 2273 időszaki kiadványt vizsgált meg, és földolgozta az amerikai szerzők Magyarországon kiadott valamennyi művét. Összesen 2371 amerikai író személyi címszava és 51 396 sorszámozott bibliográfiai tétel szerepel az összeállításban.

A kézikönyv teljeskörűen mutatja be az amerikai írók és irodalom hazai recepcióját a magyar–amerikai szellemi kapcsolatok kezdetétől az ezredfordulóig.

A kiadvány megvásárolható az EKM Líceum Kiadónál,
3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Megrendelhető: a 06-36-520-428-as telefonszámon,
illetve a *kiado@ektf.hu* e-mail címen.

A három kötet ára: 49 000,- Ft.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

16. évfolyam 11. szám

2007. november

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Vörös Klára:** A könyvtári kommunikáció szimbolikus tartalmai 3
- Mezey László Miklós–Vajda Kornél:** Kihívás és megtiszteltetés. Interjú Sebestyén György professzorral, az ELTE Informatikai és Könyvtártudományi Intézetének vezetőjével 9

Fórum

- Mender Tiborné–Sárközi Andrea Bernadett:** A mumus már a könyvtárban van... Gondolatok Heit Gábor Versenyképesség az Európai Unióban című előadása után 15

Műhelykérdések

- Gereben Ferenc:** Olvasás felsőfokon? Benyomások az egyetemisták olvasáskultúrájáról 21
- Bartók Györgyi–Péterfi Rita:** A Gyerekirodalmi Adatbázis bemutatása 27
- Somogyi József:** A honvédségi könyvtárak helyzete (2001–2005) 30
- Tóth Andrea:** „ha meg akarunk felelni e kihívásoknak, követnünk kell a változásokat, tetszik, nem tetszik.” Interjú Buzai Csabával, „Az év fiatal könyvtárosá”-val 45

Konferenciák

- Mezey László Miklós:** Új tudás – új stratégia 49

Könyv

- Bartos Éva:** Minőségirányítás – lépésről lépésre. Az első lépésektől a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig 54
- Kégli Ferenc:** A „legszőgedibb szögedi” személyi bibliográfiája 57

From the contents

- Klára Vörös*: Symbolic contents of library communication (3);
László Miklós Mezey–Kornél Vajda: Interview with the Head of the Institute of
Library and Information Science at the Eötvös Loránd University (9);
Ferenc Gereben: Impressions about the reading culture of university students (21)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet igazgatója; *Gereben Ferenc*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója; *Kéglí Ferenc*, az Országos Széchényi Könyvtár ny. osztályvezetője; *Mender Tiborné*, az Országos Idegennyelvű Könyvtár igazgatója; *Péterfi Rita*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Sárközi Andrea Bernadett*, az Országos Idegennyelvű Könyvtár osztályvezetője; *Somogyi József*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Tóth Andrea*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Vajda Kornél*, ny. főszerkesztő; *Vörös Klára*, a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskolai Karának oktatója.

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Oktatási és Kulturális Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

OKM

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 forint. Egy szám ára 400 forint

HU-ISSN 1216-6804

Vörös Klára

A könyvtári kommunikáció szimbolikus tartalmai*

„Hol alszik a könyvtáros? Két fedél között”.¹

Miért jó ez a vicc? Mert rövid, ugyanakkor többsíkú értelmezést kíván: kódolunk, képzettársítunk, átéljük a hangulati töltést. Örömlünket leljük a jelentésátvitelben. A következőkben a jelentésátvitelt, a képzettársítást, a többértelműséget sugalmazó, könyvtárban előforduló interakciókat vázolom fel.

Két kép

Arcimboldo híres, *A könyvtáros* című képe² egy kifejtett allegória a könyvtárossal. Konkrét, nem felfedezni való a mögöttes jelentéstartalom. A képi és a fogalmi sík között egyértelmű az összefüggés. A „könyv-ség” megszemélyesítője a könyvtáros. Arcimboldo ma természetesen nem így festené meg a könyvtárost. *A könyv* előtag, amely intézménynek, hivatásnak is nevet ad, már nem allegória, nem tud képszerűen beszélni a ma könyvtáráról, a ma könyvtárossáról. Napjaink egyik karikatúrája³ ezt közli ezzel kapcsolatban: a teremben sűrű sorokban számítógépek, a falon software és CD-ROM eligazító táblák, a kölcsönző pult előtt álló olvasóhoz így szól a könyvtáros: *Uram, ez egy könyvtár. Ha könyvet akar, menjen könyvesboltba...*

A szimbólum összekapcsol

A *symbollein* (gr.) „azonosítójel” eredetileg az ideiglenesen egymástól eltávolodott „jeltulajdonosok” kapcsolatának igazolására szolgált. A szimbólum tehát összekapcsol.

Jelentést a cselekvéshez, cselekvést a szolgáltatáshoz, szolgáltatást a használóhoz, használót a könyvtárhoz, könyvtárhoz a baglyot, bagolyhoz a logót, logó-

* Prezentációs képanyaggal kiegészített rövidített változata *A könyvtár és használói párbeszédének szimbolikus tartalmai* címmel elhangzott az MKE 39. Vándorgyűlésén, 2007. július 13-án, Szegeden.

hoz a honlapot, honlaphoz a továbbadást, a továbbadáshoz a kultúrát, a kultúrához a jelet, a jelhez a jelentést.

Ezt a hosszú, önmagába visszatérő láncolatot, ha nem a köznapi beszéd racionális láncolatának fogjuk fel, hanem átérezzük rejtett érzelmi töltését, akkor a lánc elemei egyfajta azonosságban egyesülnek. Egy külsőségi időre mindezt képesek vagyunk egyben látni. Azonosító jel van rajtuk. Ezek mind a könyvtár fogalmi és cselekvési azonosságaihoz tartoznak. S ha ezt valóban így látjuk, így fogadjuk el, akkor könnyen megfogalmazhatjuk, hogy egy összetett szimbolikus tartalom kifejeződése a könyvtár. Most éppen e taláalomra fűzött lánc segítségével, amelyhez hasonlót bárki kedvére alkothat. A lényeg, hogy átérezzük, az egyes elemek megragadhatók, de összességük azonossága a szimbólum – kimondhatatlan.

A könyvtár intézményét eredendően nem a tömegpiac számára hozták létre, s ma sem a tömegkultúra kedvence, bármennyire is tömegesen hozzáférhető. A bölcsesség, a műveltség olyan idea, amelynek jelentése beépült a könyvtár szóba. A templom és a palota is gyakori helyettesítő szimbóluma a könyvtárnak. A funkcionalizmus mintha csak a definíciókban lenne tetten érhető, egyébként a könyvtárról való gondolkodásunk alig-alig mentes a szimbolizmustól. Nem is gondolnánk, de a könyvtárakra oly jellemző suttogás is ilyen. A könyvtárban akkor is suttogunk, ha nincs is a közelünkben senki, akinek elmélyült olvasását zavarnánk. Tudja ezt a szőke nő (vagy a kigyúrt férfi) is:

„– Kérek egy hamburgert és egy adag sült krumplit.

Mire a könyvtáros meghotránkozva:

– De hölgyem, ez egy könyvtár!

– Jaj, hocsánat! Majd suttogva:

– Kérek egy hamburgert és egy adag sült krumplit.”⁴

A fent említett kapcsolatrendszer szerkezetének szimbolikus tartalmait két metszetben tekintjük át:

1. metszet: könyvtáros – használó/olvasó kapcsolatrendszerének szimbolikus tartalmai,
2. metszet: a működéshez köthető szimbolikus tartalmak.

1. metszet: a könyvtáros–használó/olvasó kapcsolatrendszere

A) A könyvtáros

A könyvtáros princípiuma a férfi, aki mint „ős-könyvtáros” az értelem, a tudás szimbóluma. Tehát nemcsak a tudásvagyton őrzője, hanem maga is tudás-birtokos. Nemcsak adminisztrálja e javakat, át is lényegül velük. Bölcsesség, magány, csend, elzárkózás – ezekkel jellemezhetjük a férfi dominanciájú könyvtárat.

Minél befogadóbb a könyvtár, annál több a női könyvtáros. (Lám, újabb szimbólum: a befogadó könyvtár és a nő szexuális szimbolikája.) Minél közösségibb hely a könyvtár, annál fontosabbak a női könyvtárosok. Jellemezzük ezt a befogadó könyvtárat is: otthonos, olvasóbarát, segítőkész.

Ha mi a jelképek kedvéért nemüket megjelölve beszélünk a könyvtárosról, tudnunk kell, mindkettő egyformán pszichikus fontossággal bír a felhasználóra. A könyvtárlátogató számára a könyvtáros kétnemű lény: egyszerre látja benne a bölcses és a

segítőt. Tapasztaljuk is, hogy éppen ezért egyszerre is várja el tőlünk mindkettőt! A könyvtáros figuráját a maga teljességében fogja fel. Kell-e szebb szimbólum, mint hogy bennünk egyszerre látja *Kallimakhoszt* és a „könyvtáros *Marika néni*”?

A könyvtárhoz köthető legismertebb jelkép is kettős. Bár a bagoly dominánsabban a női attribútumok szimbóluma (Hold, éjszaka) de képviseli a férfi jegyeket is (mágia, bölcsesség).⁵

B) Olvasó/felhasználó/látogató

Elnevezéseik egyszerre természetesekek és szimbolikusak. Tekinthetjük úgy e kifejezéseket, mint amelyek önmagukban semmi jelentésértelmezést nem hívnak elő. Csupán funkcionális és egzisztenciális értelemben jelölik meg a könyvtárat igénybevevőt. Könyvtári és érzelmileg semleges kontextuson belül szabadon cserélgetve is egyértelmű a jelentésük. De használhatjuk őket valamelyes szándékkal, tulajdoníthatunk nekik hangulati különbségeket, figyelhetünk arra is, amit az elnevezések sugallnak. Rendezhetjük őket hierarchiába, szívesebben alkalmazva egyik vagy másik megnevezést. Bizonyos szituációkban, például a hangoskönyvet kölcsönző, a zenei szolgáltatást igénybevevő, az interneten kereső „olvasó” esetében egyértelmű, hogy szimbolikus jelentéssel bír a kifejezés.

Az, ahogy az emberek dekódolják a könyvtár jelentését, a könyvtáros szerepét, az mindig attól függ, kik és hogyan használják őrzött, közvetített információit.

Sokan, akik nem láttak valójában könyvtárat, műalkotások és egyéb közvetítőnyelvek segítségével alakítják ki képüket, ráutalódva arra, hogy e közvetítőknak éppen milyen hívóképre volt szükségük.

Azt tudjuk, más a használók és más a könyvtárosok könyvtára. A könyvtáros könyvtárat szakmai etalonok írják le, a használó szimbolikus konstrukciót hoz létre. Persze ez nem zárja ki, hogy a könyvtárosok is szimbólumokban gondolkodjanak könyvtárukról vagy a könyvtárról.

Tehát a használó inkább érzékeli a könyvtárat, mint tanulmányozza. A működés szempontjából mellékes jellemzőből számára néha kulcselem lesz, és sok ilyen fontos elemből áll össze az általa látott könyvtár-jelenség. A könyvtár használója nem gondolkodik a könyvtárról, hanem benyomásait fordítja le szimbólumokra.

Az egy fogalom, sok reprezentáció kategóriájába tartozik tehát a könyvtár, és benne a könyvtáros és a felhasználó.

C) Kapcsolat, párbeszéd

A könyvtár a múlt, a jelen és a jövő közötti kommunikáció szimbóluma. A mai értelemben vett könyvtáros–olvasó közötti párbeszéd kezdetei a public library megszületéséig nyúlnak vissza. Az ún. *felhasználói civilizáció* a XIX. század közepétől alakult ki. A könyvtáros és a felhasználó párbeszédében a szimbólumok mint üzenetek jelennek meg.

Feltehetjük a kérdést: mire figyel fel a felhasználó a párbeszédben? Az információra, a könyvtárosra, a közegre, ahol a párbeszéd zajlik? Ne vegyük könnyedén: mindenre. A falrepedéstől a határozottságunkon, a hanglejtésünkön át a dokumentum szagáig és az információ releváns voltáig mindenre egyszerre.

A könyvtáros és a felhasználó párbeszédének önmagában ugyanis nincs jelentése. Jelentésekkel mi ruházzuk fel. A párbeszéd a személyiségünkötől, a viselkedésünkötől, a szituációtól és az adott kultúrától töltődik meg jelentéssel.

Az alábbi párbeszédet egyik hallgatóm⁶ gyűjtötte.

- *Szeretném kikölcsönözni ezt a könyvet!*
- *Hmm... Kérem a kártyáját.*
- *Igen, adom.*
- *Október tíz.*
- *Tessék?*
- *Október 10. Akkorra kell visszahozni!*
- *Köszönöm, viszontlátásra!*

Gondoljunk csak bele: milyen jelentésekkel töltődött fel ez az egyszerű dátum: október 10.

De eltekintve a konkrét párbeszédetől, most elemezzük ennek csupán az első mondatát:

„*Szeretném kikölcsönözni ezt a könyvet!*” Kanonizált szöveg, naponta számtalanszor elhangzik. A használatba adás-vevés párbeszédének általános nyitó mondata. A könyvtáros itt általában csak reagáló–végrehajtó szerepben van. A működési rendszerre következtethetünk belőle (kölcsönzés folyik, nem virtuális a könyvtár). A „*szeretném*” szó udvariassági formula, a jóindulat megnyerésére szolgál, hiszen az olvasó nagy valószínűséggel biztosan tudja, joga van kikölcsönözni a dokumentumot. A „*kikölcsönözni*” szó a zárt tér, a függőség szava. (Erről alább még bővebben.) Az „*ezt*” mutató névmás használata nyomatékosíthat, alkalmas a saját identitás megfogalmazására és tudtul adására, az önkifejezésre („én ilyent olvasok”).

Most nem térek ki rá, csak utalok arra, érdemes átgondolni, milyen tartalmakat szimbolizál az, hogy a könyvtáros és a felhasználó párbeszédében ki, mit, mikor, miért és hogyan kérdezhet, kérhet.

Összességében: a párbeszédés kapcsolat alapja a szolgálat, de ez nem a fűszeres és a vevő kapcsolata. A jó könyvtár fokmérője nem a felhalmozás, hanem a szolgáltatás, a felhasználói igényekre való megfelelés. Reflexív viszony áll fenn olvasó és felhasználó között.

2. metszet: az interakciók szimbolikája

A beíratkozás, a kölcsönzés és a referenzmunka szimbolikus tartalmait tekintjük át röviden a következőkben.

A) A beíratkozás

Általános struktúrája:

- A látogató megkéri a könyvtárost (asszisztenst) „írja be.”
- Elkéri az iratait.
- Lefényképezik.
- Beíratkozási díjat kérnek tőle.
- Elmondják az alapvető információkat és tájékoztatót adnak.
- A beíratkozó aláírásával erősíti meg, hogy elfogadja a használat feltételeit.
- Átadják a beíratkozást igazoló kártyát.
- A látogató elhagyja a pultot.

Nézzük, mindez mit kommunikál, milyen szimbólumrendszer rakódik rá erre a szerkezetre? Erősen megkülönböztet két szerepet. Az egyik a „még be nem engedett”, passzív, alávett pozíciójában. A könyvtáros szimbolikusan egy kártya ellenében átengedi a teret. Beavatási aktust is szimbolizál a cselekvéssor, ez az epizód a beíratkozó számára a társadalmi integráció egyik eseménye: résztvevő lesz.

Összességében: a könyvtár a könyvtáros által gondozott gyűjtemény a beíratkozott számára elérhetővé válik. Előfeltétele a társadalomban való részvétel (azonosító iratok) egy kiérdemelt jog (életkor, állampolgárság, keresőképesség) és egy pénzzel megváltott eszköz (beíratkozási kártya). A beíratkozás kodifikáló eszköz.

B) A kölcsönzés

A kölcsönzés ideiglenes és jelképes birtoklása a gyűjtemény átengedett elemeinek. Korlátok, rendszabályok, biztosítékok és szankciók írják körül. Mindezek sugallják a könyvtár információ-monopóliumát a felhasználóval szemben, továbbá azt, hogy a könyvtáros rendelkezik a dokumentum távollétének idejéről. A zárt tér reprezentációja a „vissza kell hozni a könyvtárba” (a „könyvládába”/bibliotheca) kifejezés. A prézensz könyveken a piros csík: a kerítéssel védett javak szimbolikája.

A beíratkozás, a kölcsönzés párbeszédeinek többsége tekintélyi viszonyokat képez le. A dialógusok szavai, a szakma nyelve ma még többségében egy zárt tér reprezentációi. A párbeszéd szavai a függőség szavai: *BEíratkozás, deziderátum, előjegyzés, félretenni, használó, hozzáférés, igény, kérelőlap, KIKölcsönzés, könyvtári ellátás, látogató, leltári szám, meghosszabbítás, tartozás, VISSZAhozni.*

Karikatúrák szimbolikus üzenetei hordozzák a kölcsönzők ezzel kapcsolatos kommentárját.

Kép: Randira viszik a könyvtáros lányát. Az anya az ajtóból utánuk szól: „*Elvárom fiatalembert, hogy kilencre hozza vissza a lányom, mert különben óránként fizet egy ötcentest!*”⁷

Kép: A visszahozott könyvek asztalánál könyvtáros és olvasó, a háttérben bitófa, s éppen akasztanak egy olvasót. Szöveg: „*A késedelmet mi nagyon komolyan vesszük ebben a könyvtárban Mr. Wilson.*”⁸

A karikatúrák érzelmi tartalmakat fejeznek ki. Indukcióik kitüntetett pontja a kölcsönzési késedelem retorziója. A templom és a palota szimbóluma mellett itt megjelenik egy trivializálódási folyamat. Az olvasó fogyasztóként, a könyvtár(os) bürokrataként viselkedik.

C) A referenzmunka

Ez a tevékenység az információkeresés aktusainak színtere, amely a reflexivitást szimbolizálja, azt, hogy a könyvtár kérdezhető. A technikai referenz nem más mint adaptációk sora; a mechanikus struktúrában való kalauzolás, de a lényegi tájékoztató munka már problémamegoldáson alapul, hipotézisek, mentális műveletek, szekvenciális gondolkodás jellemzi. Bármelyikről is legyen szó, az olvasó a legnagyobb fontosságot tulajdonítja a referenzmunkának. A szakma is, mert a rutin feladatokkal ellentétben ez testesíti meg a könyvtáros kreativitását. Szimbolikus teremtésnek tekinthetünk minden felhasználásra átadott releváns információt. A „sokasodjatok és gyarapodjatok” csendes gesztusának.

A referenzmunka a könyvtár formális struktúrájának a magva. Kommunikációs nehézségeit, kényes helyzeteit, továbbá szépségeit és kihívásait több tényező okoz-

za. Tevékenységi szférája a legösszetettebb, párbeszédes helyzetei a legkülönbélebbek. A tájékoztató könyvtáros a „megszólítható”, ő a szolgáltatói szervezet reprezentánsa. Munkája bizalmi viszonyt, diszkréciót tételez fel. A beíratkozás és kölcsönzés kapcsán említett tekintélyi viszonyok hangsúlyosan megtöltődnek a felelősség elemeivel. Ugyanakkor a státuskülönbség itt a legkevésbé látványos. Az olvasó, státuszát tekintve, egyenrangúbb fél egy referenzs interjúban, mint a beíratkozáskor. A tájékoztató könyvtáros inkább tartózkodik az olvasókkal szimbolikusan is egy térben, mint a kölcsönzőpult erődítménye mögött dolgozó kollégái. A tájékoztató könyvtáros a legnagyobb „területi jogokkal” rendelkezik. Ez is alkalmas arra, hogy presztízsét meghatározza. Nem ritka, hogy a tájékoztatók szubkulturaként élnek munkahelyi közösségükben, ennek a sajátos feladatukon túl az is oka lehet, hogy gyakran más végzettséggel (is) rendelkeznek, mint kollégáik.

A számítógépes keresés sok mindent megváltoztatott. A valamikor a tájékoztató könyvtárhoz fordulók ma egymagukban begépelik a keresőszót, és a több ezres találatok sem keserítik meg az önállóság mámorát. Pedig a számítógép nem tud visszakérdezni: „Pontosan mit keres? Bizonyos abban...? Érdekl-e a...?”

Jövőbeli párbeszéd

A jövőbeli párbeszédet várhatóan erősen átlényegíti az, hogy a könyvtár forrásai már nem csupán közjavak lesznek, hanem piaci értékkel bíró javak. A felhasználó egyre gyakrabban válik láthatatlanná, a technika elnyeli a hagyományos párbeszéd alkalmait. Aktívabb szerepvállalás vár a könyvtárosokra a felhasználók számára történő információ közvetítésben és előállításban.

A könyvtárak és használók egy szimbólumokkal telített kultúrán keresztül nyilvánulnak meg. A könyvtár és partnerei kapcsolatrendszer struktúrájára szimbolikus tartalmak rakódnak. Bár koronként és könyvtártípusonként változik a könyvtárat használók és a könyvtárosok közötti partnerségi kapcsolat, s a közvetítői funkciók is időnként újradefiniálódnak, mégis a könyvtár és működése – mint viszonylag állandó társadalmi jelenség – szükségképpen hordoz tartós képzetársításokat.

JEGYZETEK

- 1 Forrás: <http://ludens.elte.hu/~bonora/lib>[2007.04.12.]
- 2 Giuseppe Arcimboldo (1530–1593): *Il Bibliotecario* (ca. 1566) *A könyvtáros* (Skoklosters, Svédország) forrás, pl.: www.ingetaconnect.com
- 3 Forrás: <http://www.cartoonistgroup.com>[2007.04.16.]
- 4 <http://ludens.elte.hu/~bonora/lib>[2007.04.12.]
- 5 Andrews, Ted: *Az állatok szimbolikája*. Pécs, Alexandra, é.n. 205. p.
- 6 Balassa Krisztián: Október 10. Szemináriumi dolgozat. Kaposvári Egyetem PFK, 2006.
- 7 <http://www.offthemark.com/correctionns/corrections02.htm>[2007.05.15.]
- 8 <http://www.cartoonstock.com/directory/librarian.asp>[2007.05.15.]